Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаан дахь хөдлөх эд хөрөнгийн хохирлыг тооцох үнэлгээний зарим асуудал

Монгол улсын эрүүгийн хуулийн нэг гол зорилго бол гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах явдал бөгөөд хохирлын үнэлгээний асуудал анхаарал татаж байна.

Учир нь ижил төсөөтэй нэг эд зүйлийг хоёр өөр газар нутагт үнэлэх үнэлгээ харилцан адилгүй тогтоогдож байгаа бөгөөд улмаар эрүүгийн хэрэг үүсгэх, мөрдөн шалгах, хянан шийдвэрлэх асуудал өөр өөр байгаа юм.

Нийт гарч буй ãýì ò õýðãèйн нилээдгүй õóâèéã бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах гэмт хэрэг ýçýëж байх бөгөөд эí ý ч óòãààðàà õóëãàéлах ãýì ò õýðãèéí халдлагад өртсөн ýä õºðºí ãèéí ¿í ýëãýýãýýã ðîãîî æýð¿¿ãèéí õýðýã¿¿ñãýõ õóóëüä çààñàí õîõèðëûí õýì æýýí ä õ¿ðýõ ýñýõèéã òîãòîîõ çàéëø ã¿é øààðäëàãà ãàðäàã.

Тухайлбал эð¿¿ãèéí õýðãèéг хянах ÿâöàä õî¸ð ººð õýðýã äýõ í ýã òºðëèéí ãàð óòàñíû ¿í ýëãýý ýðñ çº𿿠òýé áàéõ, орон нутаг, ñóì ääà ¿éëäýãäñýí ì àë õóëãàéлах ãýì ò õýðýãò алдагдсан ì àëûí ¿í ýëãýý õàðèëöàí àäèëã¿é áàéõ, ¿í ýëãýý òîãòîî х ажиллагаанд үнэлгээ хийж буй этгээдэд õóààë ä¿ãí ýëò ãàðãàõ, ä¿ãí ýëò ãàðãàõààñ òàòãàëçàõ, çàéëøõèéâëý õ¿ëýýëãýõ õàðèóöëàãûã урьдчилан ñàí óóëäààã¿é çýðýã äóòàãäàëòàé ç¿éë¿¿ä өнөөг хүртэл оршсоор байгаа òóë ýä õºðºí ãº ä ¿í ý òîãòîîõ áîëîã ñóáúåêò í ü õýí áîëîõ, ¿éë àæèëëàãààí ääà ÿì àð õóóëüä çààñàí æóðì ûã áàðèì òàëäàã áîëîõ, òýäíèé ãàðãàñàí ä¿ãí ýëòèéã ¿íäýñëýí àëèâàà øèéäâýð ãàðãàæ áîëîõ ýñýõ, ¿í ý òîãòîîõ ¿éë ÿâö íü õýðõýí ÿâàãääàã áîëîõыг судалж үзвэл дараахь нөхцөл байдал тогтоогдож байна.

Ì îíãîë Óëñûí Ýð¿¿ãèéí õóóëèéí òóñãàé àíãèä íèéò 233 òºðëèéí ¿éëäýë, ýñ ¿éëäýõ¿éã ãýì ò õýðýãò òîîöîõîîð çààñàí áàéäàã. Ýäãýýðýýñ 117 òºðëèéí ãýì ò õýðýã áóþó Ýð¿¿ãèéí õóóëèéí òóñãàé àíãèä çààãäñàí íèéò ãýì ò õýðãèéí 50.2% í ü òóõàéí ç¿éë õýñãýýð ç¿éë÷ëýãäýõèéí òóëä ãýì ò õýðãèéí óëìààñ материаллаг хохирол учирсан байхыг øààðäààã.

Гэмт хэргийн улмаас иргэдийн эрх, эрх чөлөө, амь, бие эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ихээхэн сөрөг үр дагаврууд учирдаг бөгөөд тэдгээрийг эрх зүйн шинжлэх ухаан болон хууль тогтоомжуудад “гэм хор”, “хор уршиг”, “хохирол” гэсэн нэршлээр илэрхийлсэн байдаг. Ò¿¿íèé ãîòîîñ ãýì ò õýðãèéí óëìààñ áóñäàä ó÷èðñàí ýä õºðºí ãèéí ñºðºã ¿ð äàãàâàðûã дээр äóðüäñàí í ýðøëèéí àëèíààð í ü òîì ú¸îëîí ë çîõèì æòîé âý.

Гэм хор: ¯ãç¿éí õóâüä **гэм** гэдэг нь ёс зүйгээс ангид хийсэн үйл явдал түүний уршиг, үр нөлөө[1]. **Хор** гэдэг нь хөнөөл, аюул, зовлон[2] хэмээн тайлбарлажээ.

- Гэм хор нь тодорхой этгээдийн эрх зөрчигдсөнөөс түүнд бий болсон эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус сөрөг үр дагавар юм. Үүнд эд хөрөнгө устгасан, гэмтээсэн, иргэний эрүүл мэндэд гэмтэл учруулснаас эмчилгээний зардал гарсан, цалин дутуу авсан, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг гутааснаас олох ёстой байсан орлого алдагдсан, зарлага гарсан, биеийн болон сэтгэл санааны шаналал зэрэг ордог“[3] õýì ýýí òîäîðõîéëæýý.

---

[1] Я.Цэвэл. “Монгол хэлний товч тайлбар толь” УБ хот. 1966 он. 169-ð òàë

[2] Я.Цэвэл. “Монгол хэлний товч тайлбар толь” УБ хот. 1966 он. 693-ð òàë

[3] Ò.Ì ºí õæàðãàë. Èðãýíèé ýðõ ç¿é /òóñãàé àíãè/. ÓÁ õîò, 1997, 48 äàõü òàë

- **Хор уршиг:** ¯ã ç¿éí ¿¿äí ýýñ **хор** гэдэг нь хөнөөл, аюул, зовлон[4]. **Уршиг** гэдэг нь чирэгдэл, яршиг[5] ãýæ òàéëáàðëàæýý. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2003 оны 07 дугаар сарын 09-ны өдрийн Эрүүгийн хуулийн ”хор уршиг”, “гэм хор” гэсэн заалтыг зөв хэрэглэх тухай зөвлөмжид:

Нэг. Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 26 дугаар зүйлийн (Гэмт хэрэг санаатай үйлдэх) 26.2, 26.3, 27 дугаар зүйлийн (Гэмт хэрэг болгоомжгүй үйлдэх) 27.2, 27.3, 28 дугаар зүйлийн (Хор уршиг гэм буруугүйгээр учруулах) 28.1 дэх хэсгүүдийн “Хор уршиг” гэсэн заалтыг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн тухайн зүйл хэсэгт **гэмт хэргийн шинж болгож заасан** нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйн улмаас бий болсон **үр дагавар** гэж ойлговол зохино.

Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан эрх ашигт халдсан, Нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйн улмаас бий болох хуульд гэмт хэргийн заавал байх шинж болгон заасан бодит үр дагаврыг хор уршиг гэнэ[6].

Хохирол: Хохирол гэдэг нь алдал, алдагдал, хөнөөл, сүйтгэл[7] þì .

Эрүүгийн хуулийн 29 дүгээр зүйлд “Хохирлын хэмжээг тодорхойлох” мөн эрүүгийн хуулийн цөөнгүй заалтуудад “Гэмт хэргийн хохирлыг нөхөн төлсөн буюу ãýì õîðûã àðèëãасан бол” гэсэн ойлголт байдаг. Ýð¿¿ãèéí бàéöààí шèéòãýõ õóóëèéí 42 дугаар зүйлд “Нэр төр, алдар хүнд, санаа сэтгэл, бие эрхтэн, эд хөрөнгийн талаар хохирол хүлээсэн”, 43 дугаар зүйлд “Эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирол хүлээсэн” хэмээн заасан байдаг.

Í¯Á-ààñ 1985 îíä áàòëàãäàí гарсан “Гэмт хэрэг болон албан тушаалын áàéäëàà óðâóóëàí àøèãëàñíû óëìààñ õîõèðîã÷äûí òàëààðõ õóóëü öààçûí ¿íäñýí тунхаглал”-д гэмт хэргийн хохирлыг “…эрүүгийн хуулийг зөрчсөн үйлдэл, эс ¿éëäýõ¿éí óëìààñ áèå ìàõáîäèéí áîëîí îþóíû ñàíààíû ãýìòýë ó÷èðñàí, ñýòãýë санааны дарамтад орсон, эд хөрөнгийн хохирол учирсан” байхыг ойлгохоор заажээ.

Монгол улсын анхны Эрүүгийн хууль нь “Шүүх цаазны бичиг” гэсэн нэртэйгээр ерөнхий ангийг нь Засгийн газрын 1926 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдрийн 1 дүгээр хурлаар, тусгай ангийг нь 1926 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн улсын 3 дугаар их хурлаар тус тус баталсан байна[8]. Äîîðõè õóóëèóäàä ãýìò õýðãèéí óëìààñ ó÷èðñàí ýä õºðºíãèéí õîõèðëûí õýìæýý øààðäààãìàòåðèàëëàã á¿ðýëäýõ¿¿í òýé ãýìò õýðãèéã õýðõýí òóñãàæ, õîõèðëûí õýìæýýã õýðõýí òîäîðõîéëæ áàéñíûã òîäðóóëúÿ.

БНМАУ-ын Шүүх Цаазны Бичиг[9] /1926 он/

69 дүгээр зүйл: “Бусдыг аливаа гэмт хэрэг дор холбогдуулж эрүүгийн ба захирах, тушаах хууль дүрмийн ёсоор яллуулахыг хичээж албаны газар худал хуурмагаар гүтгэн мэдүүлэгсдийг яллах нь” гээд 69 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт: “…хулгайн хэрэг 20 бодоос дээш ба бөс бараа эд таваарын зэрэг юм **500 төгрөгөөс дээш** болох мэтийн хүнд хэргүүдээр гүтгэсэн бол…” гэжээ.

158 дугаар зүйл: “Аливаа албан газар ба харилцан туслах хоршооны зэрэг ард түмнээр байгуулагдсан газруудад албан хаагчид элдэв арга хэрэглэж бусдаас эд хахууль авцгаах тухай санал гаргаж завсраа зөвлөлдөх ба эд хахуульд эд буюу мөнгө зоос ба бусад **үлэмж үнэ** бүхий юмыг авбал…” хэмээн заасан байна.

БНМАУ-ын Шүүх Цаазны Бичиг[10] /1929 он/

163 дугаар зүйл: “Аливаа албан газар ба харилцан туслах хоршооны зэрэг ард түмнээр байгуулагдсан газруудад албан хаагчид элдэв арга хэрэглэж бусдаас

---

[4] Я.Цэвэл. “Монгол хэлний товч тайлбар толь” УБ хот. 1966 он. 693-ð òàë
[5] Я.Цэвэл. “Монгол хэлний товч тайлбар толь” УБ хот. 1966 он. 601-ð òàë
[6] Хууль зүй дотоод хэргийн яам, Шүүх эрх мэдлийн шинэтгэл төсөл. “Эрүүгийн эрх зүйн гарын авлага” УБ хот 2007 он. 77-ð òàë.
[7] Я.Цэвэл. “Монгол хэлний товч тайлбар толь” УБ хот. 1966 он. 699-ð òàë
[8] Ä.Àäúÿàáàçàð. “Монгол улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт” УБ хот 1998 он. 7-ð òàë.
[9] Д.Адъяабазар. “Монгол улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт” УБ хот 1998 он. 8-34-ð òàë.
[10] Д.Адъяабазар. “Монгол улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт” УБ хот 1998 он. 37-68-ð òàë

эд хахууль авцгаах тухай санал гаргаж завсраа зөвлөлдөх ба эд хахуульд эд буюу мөнгө зоос ба бусад **үлэмж үнэ** бүхий юмыг авбал…”

165 дугаар зүйл: “Улсын ба ард олны хөрөнгө хогшлоор байгуулагдсан газруудын тэргүүлэгчид ба тэдний орлогчид жич: мөнхүү газруудын төлөөний хүмүүс аливаа аж үйлдвэрийг муугаар явуулах ба ноогдсон албан тушаалыг үл хайхрах зэргээр осолдсоноос гэм гарч уг газруудад хохирол болговол…” хэмээн дээрх хоёр хуульд зааснаас тус тус харахад уг хуулиудад эд хөрөнгийн хохирлын хэмжээ шаардсан материаллаг бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэргүүд тусгагдсан байна.

БНМАУ-ын Шүүх Цаазны Бичиг[11] /1934 он/

Зүйл 100: “Албан тушаалтны буюу улсын болон олон нийтийн газраас даалгаснаар алив нэг үүргийг гүйцэтгэж яваа хүмүүсээс албан тушаалын байдалдаа эсхүл гүйцэтгэх үүрэгт эрдэж түүний биед эрхлүүлж буй мөнгө ба үнэ бүхий зүйлүүд хийгээд бусад хөрөнгө хогшил зэргийг хувьдаа ашигласан бол…мөнхүү явдлуудыг үйлдсэн албан тушаалтан нь түүнд олгосон онц хариуцлага бүхий хүн байх ба түүнчлэн улсын **онц чухал үнэ** бүхий зүйлүүдийг хувьд ашигласан болох буюу эсвэл ашигласан, үрэгдсэн нь онц их хэмжээтэй бол…”

БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль[12] /1942 он/

140 дүгээр зүйл: “Улсын ба худалдаа үйлдвэр, олон нийтийн газруудыг толгойлон тэргүүлсэн хүмүүс уул даалгасан ажил хэргээ хайхрамжгүй буюу үнэнч бусаар гүйцэтгэж аж ахуйч бус байдлыг гаргасны улмаас албан ба үйлдвэрийн газрын хөрөнгөд **үлэмжхэн хохирол, сүйтгэлийг** учруулсан бол…”

173 дугаар зүйлийн 1: энгийн хүмүүсийн хогшил хөрөнгийг…хулгайлсан байвал…гээд 173 дугаар зүйлийн 2: “173.1-д дурьдсан гэмт хэргийг… **үлэмжхэн** хэмжээгээр үйлдсэн…” 173 дугаар зүйлийн 3: “Энгийн хүмүүсийн хогшил хөрөнгийг **онц их** хэмжээгээр…хулгайлсан…”

БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль[13] /1961 он/

63 дугаар зүйл: “Улс олон нийтийн хөрөнгийг ашиглан шамшигдуулах” 63.в: “…**Онц их хэмжээтэйгээр** ашиглан шамшигдуулбал…”

64.а: “Улс олон нийтийн хөрөнгийг **бага хэмжээтэйгээр** хулгайлах, завших, үрэгдүүлэх, буюу бусад хэлбэрээр ашиглан шамшигдуулах…”

109 дүгээр зүйл: “Иргэдийн амины хөрөнгийг хулгайлах” 109.б: “Энэ гэмт хэргийг…хохирогч этгээдэд **их хэмжээний** хохирол учруулсан…”

115.а “Иргэдийн хөрөнгийг санаатайгаар устгах, гэмтээх буюу хохирогч этгээдэд **үлэмжхэн сүйтгэл** учруулбал…”

БНМАУ-ын шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль[14] /1986 /

74 ä¿ãýýð ç¿éë. Êî í òðî ëáàí ä õèéõ. 74.2 Êî í òðî ëáàí äû ã **èõ õýì æýýòýé** буюу…

131 ä¿ãýýð ç¿éë. Óëñ, õî ðø î î ëî ë, î ëî í í èéòèéí ýä õº ðº í ãèéã **áàãà õýì æýýòýé** àø èãëàí ø àì ø èãäóóëàõ

153 дугаар зүйл. Хулгайлах 153. 3. Хохирогчид **үлэмж хэмжээтэй** хохирол учруулсан…

169 дүгээр зүйл. Дамын худалдаа хийх 169.1. Ашиг хонжоо олох зорилгоор бараа, бусад эд зүйлийг **бага бус хэмжээтэй** худалдан авч дамлан худалдсан бол…гэх мэтээр заасан байна.

Эндээс үзэхэд 1934, 1942 оны Эрүүгийн хуулиудад хохирлын хэмжээг мөнгөн дүнгээр хэдий хэмжээний гэж хамааруулан ойлгохыг заагаагүй байна. Харин 1961

[11] Д.Адъяабазар. “Монгол улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт” УБ хот 1998 он. 69-101-ð òàë

[12] Д.Адъяабазар. “Монгол улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт” УБ хот 1998 он. 102-149-ð òàë

[13] ÁÍ Ì ÀÓ-ын шүүх яам. “БНМАУ-û í õóóëèóä-1”. УБ хот 1980 он 62-131-ð òàë.

[14] “БНМАУ-ын хууль, зарлиг, тогтоолын эмхтгэл, №4, УБ 1987 он, 205 дахь тал

онд батлагдсан Эрүүгийн хуульд заасан хохирлын хэмжээний тухай ойлголтыг БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын 1974 оны 6 дугаар сарын 15-ны өдрийн 5/11 дугаар тогтоолд бага бус хохирлын хэмжээг тогтооход мөнгөн төлбөрт оруулснаар 2000-10000 хүртэл төгрөгийн хохирлыг тооцох ба их хэмжээний хохирол гэдэгт мөнгөн хэлбэрт оруулснаар 10000-25000 хүртэл төгрөгийн үнэ бүхий хөрөнгийг, онц их хэмжээний хохирлыг 25000-аас дээш үнэ бүхий хөрөнгийг хамааруулан ойлгох талаар заажээ. Бага хэмжээ гэдэгт 400 хүртэл төгрөгийн үнэ бүхий зүйлийг тогтоож болох тухай шүүхийн практик байдаг[15] хэмээн тус тус заажээ.

Эндээс дүгнэхэд хэргийн зүйлчлэлд тухайн гэмт хэргийн улмаас бий болсон хохирлын хэмжээ чухал нөлөөтэй байсан ба уг хохирлын хэмжээг тодорхойлоход гэмт хэргийн халдлагад өртсөн аливаа эд хөрөнгийн үнийн дүн чухал нөлөө үзүүлдэг байжээ. Харин уг эд хөрөнгийн үнэлгээг ямар этгээд хэрхэн тогтоох талаар мөн л хуульд заагаагүй байна.

Õàðèí 2002 îíä áàòëàãäñàí Ìîíãîë yëñûí Ýðã¿¿ãèéí õóóëèéí 29 ä¿ãýýð ç¿éëèéí 29.1 äэх хэсэгт “Гэмт хэрэг үйлдэх үед мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжид çààñàí íýã ñàðûí õºäºëìºðèéí õºëñíèé äîîä õýìæýýã íýãýýñ òàâü äàõèí íýìэãä¿¿ëñýíòýé òýíöýõ õýìæýýã **áàãà áóñ**, òàâèàñ íýã çóóí õîðèí òàâ äàõèí íýìэãä¿¿ëñýíòýé òýíöýõ õýìæýýã **¿ëýìæ**, íýã çóóí õîðèí òàâààñ äýýø õî¸ð çóó äàõèí íýìэãä¿¿ëñýíòýé òýíöýõ õýìæýýã **èõ**, õî¸ð çóóãààñ äýýø äàõèí íýìэãä¿¿ëñýíòýé òýíöýõ õýìæýýã **îíö èõ** гэж тооцон хохирлын хэмжээг тодорхойлно” хэмээн зааж ºãñºí явдал íü óðüä õîõèðëûí õýìжýýã Óëñûí Äýýä Ø¿¿õ òîãòîîë äîãîîð áàéíãûí õàëæ õóóëèàð õºäºëìºðèéí õºëñíèé äîîä õýìжýýòýé óÿëäóóëàí òîãòîîæ ºãñºí íü äýâø èëòòýé ç¿éë áîëñîí áàéíà.

Õýäèéãýýð Ýð¿¿ãèéí õóóëèóäàä ýä õºðºíãèéí îõèðëûí õýìжýý øààðäñàí ìàòåðèàëëàã á¿ðýëäýõ¿¿íòýé ãýìò õýðã¿¿äèéã õóóëü÷èëæ, íýðëýæ çààñàí îõèðëûí õýìжýýí ¿¿äýä õýäýíö òºãðºãèéã õàì ààðóóëæ îéëãîõûã ÓÄØ-ýýñ çààæ ºãñºí áîëîâ÷ ãýì ò ¿éëäýë, ýñ ¿éëäýõ¿éí óëìààñ áèé áîëñîí òóõàéí ýä õºðºíãèéí ¿íèéã õýí , ÿìàð æóðìààð, õýðõýí òîãòîîæ áàéõûã õóóëèàð çîõèöóóëààã¿é áàéíà. Õàðèí ò¿¿õýí õóóëü, òîãòîîë, ä¿ðìèéã ¿¿äèéã ñóäàëæ áàéõ ÿâöàä àëèâàà ýä õºðºíãèéí óëñ îðîí äàÿàð íýã õýìжýýíä áàéõ ¿íèéã òýð ¿åèéí Ñàéä íàðûí Çºâëºë òîãòîîæ áàéñàí áàéíà.

Òóõàéëáàë БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөл ба МАХН-ын Төв Хорооны 1947 оны 8 дугаар сарын 22-ны өдрийн хамтарсан 46/22 дугаар хурлын тогтоол. “Эх орны үйлдвэрээс үйлдвэрлэн гаргаж байгаа өргөн хэрэгцээний бараа товарийн үнийг хорогдуулж, чанарыг сайжруулах тухай[16]”, БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1948 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн 41 дүгээр тогтоол. “Гар үйлдвэрийн артелиудаас боловсруулан гаргаж буй үндсэн үйлдэхүүний бөөнөөр худалдаалах шинэ үнийн жагсаалтыг батлах тухай[17].”

БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоол. 1957 оны 1 дугаар сарын 11-ний өдөр. Дугаар 6. “Автомашин ба Резиний үнийг өөрчлөх тухай[18]” гэх мэтээр тухайн үед Сайд нарын Зөвлөл нь улс орон даяар тухайн бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан борлуулах үнийг тогтоож өгдөг байсан байна

Õàðèí 1975 îíû 01 ä¿ãýýð ñàðûí 13-íû ºäðийн ÁÍÌ ÀÓ-ûí Àðäûí Èõ Õóðëûí Òýðã¿¿ëýã÷äèéí 05 äóãààð çàðëèãààð ÁÍÌ ÀÓ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн дэргэд “Үнэ, стандартын улсын хороо”-ã áàéãóóëñàí áàéíà[19]. Ñàéä íàðûí Çºâëºë íü 1975 îíä “Үнэ, стандартын улсын хорооны дүрэм”-èéã áàòàëæýý.

---

[15] Г.Совд. “БНМАУ-ûí Ýð¿¿ãèéí ýðõ. Òóñãàé àíãè. ÓÁ õîò 1965 îí 74-ð òàë.

[16] ÁÍÌ ÀÓ. Õóóëü, ä¿ðýì , òîãòîîëûí ýìõòãýë. ¹ 3-4. ÓÁ 1948 îí. 42-50-ð òàë.

[17] ÁÍÌ ÀÓ. Õóóëü, ä¿ðýì , òîãòîîëûí ýìõòãýë. ¹ 1-2. ÓÁ 1949 îí. 147-156-ð òàë

[18] ÁÍÌ ÀÓ. Õóóëü, ä¿ðýì , òîãòîîëûí ýìõòãýë. ¹ 1. ÓÁ 1957 îí. 152-153-ð òàë.

[19] ÁÍÌ ÀÓ. Õóóëü, çàðëèã, òîãòîîëûí ýìõòãýë. ÓÁ 1975 îí. 5-ð òàë

1978 îíû 8 äóãààð ñàðûí 18-ны өдрийн “Үнэ, стандартын мөрдөлтөд тавих хяналтыг сайжруулах тухай” 246 тогтоолоор “Үнэ, стандартын мөрдөлтөд тогтмол õÿíàëò òàâüæ, èëýðñýí çºð÷ëèéã òóõàé á¿ð çàñàõ øóóðõàé àðãà õýìæýý àâ÷ áàéõûã ÿàì, òóñãàé ãàçàð, àéìàã, õîòûí Àðäûí äåïóòàòóóäûí ã¿éöýòãýõ çàõèðãààíä ¿¿ðýã áîëãîñóãàé[20]” гэснээс үзэхэд “Үнэ, стандартын улсын хороо” нь бараа бүтээгдэхүүн, ýä õºðºíãèéí æèøèã ¿íèéã óëñ îðîí äàÿàð íýã õýìæýýíä òîãòîîæ áàéñàí áºãººä àéìàã, õîò, ñóì, ä¿¿ðãèéí ã¿éöýòãýõ çàõèðãàà íü ìºðäºí áàéöààõ áîëîí ø¿¿í òàñëàõ байгууллагуудаас ирүүлсэн тухайн эд хөрөнгийн үнэлгээг “Үнэ, стандартын улсын хороо”-îîñ áàòàëñàí æèøèã ¿íèéã áàðèìòëàí ãýìò õýðãèéí óëìààñ ó÷èðñàí ýä õºðºíãèéí õîõèðëûí õýìæýýã òîãòîîäîã áàéñàí áàéíà.

1988 îíû ÁÍÌÀÓ-ûí Àðäûí èõ õóðëûí òºëººëºã÷äèéí 7 äóãààð çàðëèãààð ¯íý, ñòàíäàðòûí óëñûí õîðîîã òàòàí áóóëãàñàí[21]. ¯¿íýýñ õîéø 1992 îíîîñ îäîîã õ¿ðòýë àéìàã, íèéñëýë, ñóì, ä¿¿ðãèéí Çàñàã äàðãûí òàìãûí ãàçðûí äýðãýä îðîí тооны бус “үнийн комисс”-ûã áàéãóóëàí, ýä õºðºíãº ¿íýëãýý òîãòîîæ áàéíà.

ÁÍÌÀÓ-ûí Äýýä Ø¿¿õèéí á¿ãä õóðëûí 1984 îíû 11 ä¿ãýýð ñàðûí 28-íû өдрийн “Гэмт хэргийн уршгаас учирсан материалын хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбогдсон хууль тогтоомжийн заалтыг зөв хэрэгжүүлэх тухай” 44 дүгээр тогтоолд “Гэмт хэргийн уршгаас учирсан материаëûí õîõèðëûã íºõºí òºë¿¿ëæ áàéãàà çàðèì ø¿¿õèéí ïðàêòèêèéã íýãòãýí ñóäëàõàä ìºðäºí áàéöààõ áîëîí ýð¿¿ãèéí ø¿¿í òàñëàõ àæëûí ÿâöàä …**ó÷èðñàí áîäèò õîõèðëûã íàðèéâ÷ëàí ¿íýëæ òîãòîîãîîã¿é,** ø¿¿ãäýã÷èéí ãýì áóðóóòàé àæèëëàãààãààð õýäèé õýìæýýíèé ÿìàð õîõèðîë ó÷èðñàí áîëîõ, òýð íü ÿìàð áàðèìòààð íîòëîãäîæ áàéãààã òîäîðõîé áè÷äýãã¿é çýðýã äóòàãäàë ¿çýãäýæ áàéíà[22]” гэжээ.

Ìºí УДШ-ийн 2000 îíû 01 ä¿ãýýð ñàðûí 19-ний өдрийн “Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх тухай” /№3/ тогтоолд “Гэмт хэргийн улмаас ó÷èðñàí õîõèðëûí ¿íèéã ýðõ á¿õèé áàéãóóëëàãà **ìýðãýæëèéí õ¿ì¿¿ñèéí ¿íýëãýýíä òóëãóóðëàæ íàðèéâ÷ëàí òîãòîîëã¿éãýýð çºâõºí èðãýíèé íýõýìæëýã÷, õîõèðîã÷ íàðûí ¿íýëãýýã ¿íäýñëýí òîãòîîõ …дутагдал гарсаар байна**[23]” хэмээн тус тус äóðüäæýý. ¯¿íýýñ ¿çýõýä ãýìò õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòñºí ýä õºðºíãèéí õîõèðëûí áîäèò ¿íýëãýýã òîãòîîõ, ¿íýëýõ àæèëëàãàà íü òºäèéëºí áîëîâñðîãäîîã¿é, ¿íýëãýý òîãòîîõ òàë äýýð ìºðäºí áàéöààõ áîëîí ø¿¿í òàñëàõ áàéãóóëëàãóóä íü àíõààðàà õàíäóóëæ, à÷ õîëáîãäîë ºãäºãã¿é áàéñàí íü õàðàãäàæ áàéíà. Ýíý íü îäîî ÷ ìàíàé õóóëèéí ïðàêòèêò îðøñîîð áàéãàà ç¿éë þì.

Àæ àõóéí ¿éë àæèëëàãààíû òóñãàé çºâøººðëèéí òóõàé õóóëèéí 15 дугааð зүйлийн 15.4.9 дэх хэсэгт “Хөрөнгийн үнэлгээ хийх[24]” хэмээх заалтыг 2005 оны 11 ä¿ãýýð ñàðûí 17-íû ºäðèéí õóóëèàð íýìæ îðóóëñíààð õºðºíãèéí ¿íýëãýýã ìýðãýæëèéí áàéãóóëëàãà õèéæ áàéõ òàëààð ýðõ ç¿éí çîõèöóóëàëò áèé áîëñîí[25].

Ãýâ÷ ¿íýëãýý õèéëãýõ êîìïàíè, èðãýä íü èõýâ÷ëýí äààòãàë, áàíêíû áàðüöàà, õýëöëèéí ¿íèéí ä¿íã òîäîðõîéëîõ, àæ àõóéí íýãæèéí õºðºíãèéã òîäîðõîéëîõ çîðèëãîîð ¿ë õºäëºõ ýä õºðºíãºä ¿íýëãýý òîãòîîäîã áàéíà. Õýäèéãýýð õºðºíãèéí ¿íýëãýýã òóñãàé çºâøººðëèéí ¿íäñýí äýýð õèéõ ¿éë àæèëëàãààã тóõàéí òºðëèéí àæ àõóéí ¿éë àæèëëàãààíä õàìààðàõ òóñãàé çºâøººðºëòýé õîëáîîòîé íàðèéâ÷èëñàí æóðìûã òóñ òóñûí íü õóóëèàð çààñàí ÷ õîëáîãäîõ õóóëü áàòëàãäààã¿é ÿâñààð Ýä õºðºíãèéí ¿íýëãýý òîãòîîõ òàëààð çîõèöóóëæ ºãñºí àíõíû

[20] ÁÍÌÀÓ. Õóóëü, çàðëèã, òîãòîîëûí ýìõòãýë. ÓÁ 1978 îí. 151-ð òàë

[21] Б.Баярсайхан нар. “ Монгол улсын хууль тогтоомжийн хөгжлийн түүхэн товчоон”. УБ хот 2008 он. 216-ð òàë

[22] Монгол улсын дээд шүүх. “Монгол улсын дээд шүүхийн тогтоолуудын эмхтгэл” УБ хот 1999 он 13-14-ð òàë.

[23] Монгол улсын дээд шүүх. “Монгол улсын дээд шүүхийн тогтоолуудын эмхтгэл” УБ хот 2001 он 202-ð òàë

[24] Àæ àõóéí ¿éë àæèëëàãààíû òóñãàé çºâøººðëèéí òóõàé õóóëü. 2005 îíû 11 ä¿ãýýð ñàðûí 17-íû ºäðèéí íýìýëò ººð÷ëºëò.

[25] Сангийн яам. “Хөрөнгийн үнэлгээний тусгай зөвшөөрөлтэй иргэн, аж ахуйн нэгжийн тухай мэдээлэл”

õóóëèéí ðºñëèéã Ì î í ãî ë óëñûí Çàñãèéí ãàçðààñ 2009 î í û 5 äóãààð ñàðûí 27-í û ºäºð Óëñûí Иõ Хóðàëä ºðãºí ì ýä¿¿ëæ, 2010 î í û 01 ä¿ãýýð ñàðûí 21-í û ºäºð "Хөрөнгийн үнэлгээний тухай" хууль[26] í ýðòýéãýýð áàòëàí гарч одоо äàãàæì ºðäºãºæ áàéí à.

<u>*Ýä õºðºí ãºä ¿í ýëãýý ò î ãò î î õ:*</u>

¯í ýëýõ ãýäýã í ü õºðºí ãèéã ¿í ýëýõèéí òóëä ò¿¿í èé òî î í áî ëî í ÷àí àðûí á¿õ ¿ç¿¿ëýëòèéã øèí æëýí ñóäàëæ ¿í ý öýí èéã í ü òî î öî î ëî í òî ãòî î õ ¸ ñûã õýëí ý[27]. Эä õºðºí ãèéí ¿í ýëãýý ãýäãèéã õ¿í èé º ì ÷ëºë äýõ ýäýëæ õýðýãëýæ áî ëî õ þì ýäëýëä ¿í ý ºëñ òî ãòî î í ì ºí ãºº ð áî äñî í õýì æýý õèð õýì ýýí òàéëáàðëàæ áî ëî õ þì . Î ÕÓ-ûí ýðäýì òýí Å.È.Òàðàñî âè÷ "Үí ýëãýý ãýäýã í ü òî äî ðõî é çî ðèëãî î ð õºðºí ãèéí ¿í ý öýí èéã òî äî ðõî éëî õ óðëàã áóþ ó øèí æëýõ óõààí þì "[28] õýì ýýí ì àø î í î â÷òî é òî äî ðõî éëñî í áàéí à. Ýä õºðºí ãèéã ¿í ýëýõ àæèëëàãàà í ü øèí æëýõ óõààí áºãºä ººðèéí ãýñýí áàðèì òëàõ çàð÷èì , çî õèöóóëàõ ç¿éë, çî õèöóóëàëòûí àðãà, ¿å øàòûã äàì æààãààéí à.

Òóõàéëáàë, áàðèì òëàõ çàð÷èì í ü:

1. Àøèãëàëò÷èéí ðºñºº ëºëä ¿í ýëýõ çàð÷èì .
2. Ãàçàð, áàðèëãà, áàéãóóëàì æòàé õî ëáî ãäñî í çàð÷èì
3. Çàõ çýýëèéí î ð÷èí òî é õî ëáî ãäñî í çàð÷èì
4. Õàì ãèéí ñàéí áºãºä èë¿¿ ¿ð ä¿í òýé àøèãëàõ çàð÷èì [29]

Õºðºí ãèéí ¿í ýëãýý õèéõ àðãà í ü:

1. Ýä õºðºí ãèéã òî äî ðõî éëî õ çàðäëûí õàí äëàãûí àðãà
2. Õºðºí ãèéí ¿í ýëãýýí èé æèøèã¿í èéí àðãà
3. Ýä õºðºí ãèéí ºðòãèéã òî äî ðõî éëî õ î ðëî ãûí øèí æèëãýýí èé àðãà[30]

Çî õèöóóëàõ ç¿éë í ü: õºäëºõ, ¿ë õºäëºõ ýä õºðºí ãºä ¿í ýëãýý òî ãòî î õòî é õî ëáî ãäñî í õàðèëöàà áàéí à.

Õºðºí ãèéí ¿í ýëãýýí èé ¿å øàò í ü: ¿í ýëãýýí èé çî ðèëãî òî äî ðõî éëî õî î ñ ýõëýí øèí æèëãýý, ñóäàëãàà õèéõ, øèí æëýõ óõààí û ¿í äýñòýé ¿í ý òî ãòî î õ çýðýã ¿éë ÿâöûãºº ðòºº áàãòààí à. ¯¿í ä:

1. ¯í ýëãýýí èé çî ðèëòûã òî äî ðõî éëî õ
2. ¯í ýëãýýí èé òºëºâëºãºº çî õèî õ
3. Ì ýäýýëëèéã öóãëóóëæ, øàëãàõ
4. ¯í ýëãýý õèéõ
5. Çî õèöóóëàëò õèéõ
6. ª ðòãèéí ¿í ýëãýýí èé òóõàé òàéëàí áè÷èõ[31]

Дээрхээс ¿çýõýä àëèâàà õºðºí ãºä ¿í ýëãýý òî ãòî î õ ÿâäàë í ü øèí æëýõ óõààí û ¿í äýñòýé í àðийí äýã æóðàì , çî õèöóóëàëòààð ÿâàãäàã áàéí à. ¯í ýëãýý÷èн àëèâàà ýä õºðºí ãºä ¿í ýëãýý õèéõäýý òî ãòñî í còàí äàðò õýðýãëýäýã. Äýëõèéä î äî î ãî î ð oëî í óëñûí ¿í ýëãýýí èé ñòàí äàðò (International Valuation Standards)-ûã áàðèì òàëæ áàéí à. ¯¿í èéã 1981 î í ä áàéãóóëàãäñàí ýãí ýýí äýý 50 ãàðóé î ðí û ã í ýãòãýñýí oëî í óëñûí ¿í ýëãýýí èé õî ðî î í î î ñ áàòëàí ãàðãàäàã áºãºä ãèø ¿¿í î ðí óóä í ü óã ñòàí äàðòàä í èéö¿¿ëýí ººðèéí î ðí û î í öëî ãî òî õèðñî í ¿í ýëãýýí èé ñòàí äàðòûã áàòàëäàã áàéí à.

Манай улсад эд хөрөнгийн үнэлгээ тогтоох ажиллагааг хэп хэдэн субьект зэрэг хэрэгжүүлж буй нь тухай эд хөрөнгийг бодитойгоор үнэлж буй эсэхэд эргэлзээтэй, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад байнга маргаан үүсгэдэг асуудлын нэг болоод байна.

---

[26] "Төрийн мэдээлэл" сэтгүүл. 2010.02.26-í û ºäº ð. ¹ 8 629-ð òàë.

[27] Монгол Улсын Сангийн яам. "Хөрөнгийн үнэлгээний арга, хандлага" УБ хот 2010 он. 5-ð òàë

[28] Дам ишлэл. Г.Цэрэндагва. "Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг". УБ хот 2002 он.

[29] Г.Цэрэндагва. "Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг". УБ хот 2002 он. 16-ð òàë.

[30] Г.Цэрэндагва. "Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг". УБ хот 2002 он. 88-ð òàë.

[31] Г.Цэрэндагва. "Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг". УБ хот 2002 он. 26-ð òàë.

¯í ý òî ãòî î õ êî ì èññ: Í èéñëýë, ñóì , ä¿¿ðã¿¿äèéí ÇÄÒÃ-ûí äýðãýä áàéãóóëàãäñàí î ðî í òî î í û áóñ êî ì èññ.

Ì ýðãýæëèéí õÿí àëò û í áàéöààã÷èéí àëá : Óã áàéãóóëëàãû í ýðõ á¿õèé àëáàí òóø ààëòí ààñ òº ðèéí áàéãóóëëàãû í ÷èã ¿¿ðãýý õýðýãæ¿¿ëýõ ÿáöàä øàëãàëò õèéñí èé ¿í äñýí äýýðýýñ ãýì ò õýðãèéí øèí æèëãý ¿éëäëèéã èëð¿¿ëæ óëì ààð ýðõ á¿õèé áàéãóóëëàãààð øàëãàí óóëàõààð º ã÷ áàéãàà ì ýäýýëýë þì . Óã àëáàä òóõàéí ýä õº ðº í ãèéí õýì æýý, øèí æ÷ëàí àð, ¿í ý çýðãèéã òóñãàñàí áàéäàã.

Áàéãóóëëàãû í äàí ñàí ä ò óñãàãäñàí ¿í ýëãýý: Àæ àõóéí í ýãæ, áàéãóóëëàãóóä í ü º º ðèéí ýä õº ð º í ãèéí ¿í ýëãýýã òî ãòî î ñî í áàéäàã Æèøýý í ü àæèë÷äûí º ðº º í äýõ á¿õ ýä ç¿éëèéã òóõàéëáàë, êî ì ïüþòåð, øèðýý, ñàíäàë, õº øèã, º ëã¿¿ð ãýõ ì ýò. Ýí ýõ¿¿ ¿í èéã æèë á¿ð øèí ýýð òî ãòî î äî ã áî ëî â÷ òî ãòî î ñî í ¿í ýëãýý í ü çàõ çýýëèéí õàí øààñ õýò º í äº ð áàéäàã í ü àæèãëàãäñàí .

Çàðëàãû í áàðèì ò ààð ò î ãò î î õ: Ýä õº ðº í ãèéí õî õèðî ë ó÷èðñàí çàðèì òî õèî ëäî ë çàðëàãû í áàðèì òààð õî õèðëû ã òî î öî æ í º õº í òº ë¿¿ëýõ áàéí à. Òóõàéëáàë çàì òýýâðèéí î ñëû í ãýì ò õýðãèéí óëì ààñ àâòî ì àøèí û ýä àí ãè, ñýëáýã¿¿ä í º õº í ñýðãýýãäõ áî ëî ì æã¿éãýýð ýâäýðñýí òî õèî ëäî ë õî õèðî ã÷ øèí ýýð õóäàëäàæ àâñàí òóõàé çàðëàãû í áàðèì ò à¿ð¿¿ëýí àâ÷ èðäýã

Àéì àã, Í èéñëýë, Ñóì , Ä¿¿ðãèéí Çàñàã äàðãû í òàì ãû í ãàçðû í äýðãýäýõ ¿í ýëãýýí èé êî ì èññ: Õº äº º î ðî í í óòàãò Ñóì û í Çàñàã äàðãû í òàì ãû í ãàçðû í äýðãýä орон тооны бус "үнэлгээний комисс" гэж байдаг бол Нийслэлд д¿¿ðãèéí Çàñàã даргын тамгын газрын дэргэд орон тооны бус "үнэлгээний комисс" болон Í èéñëýлийн Засаг даргын тамгын газрын дэргэд "үнэлгээний комисс" гэж байдаг.

¯í ýëãýýí èé êî ì èññû ã áàéãóóëæ áóé ñóáú åêò í ü èõýâ÷ëýí òóõàéí àéì àã, í èéñëýë, ñóì ä¿¿ðãèéí çàñàã äàðãà í àð áº ãº º ä òýä ¿í ýëãýýí èé êî ì èññ áàéãóóëàõ òóõàé çàõèðàì æëààð ãàðãàäàã áàéí à[32].

Óã êî ì èññ í ü 3-7 õ¿í èé á¿ðýëäýõ¿¿í òýéãýýð ¿éë àæèëëàãààãàà ÿâóóëäàã áà ИТХ-ын òî ãòî î ë, Засаг даргын çàõèðàì æèä êî ì èññû í á¿ðýëäýõ¿¿í ä ÿì àð ýòãýýä¿¿ä

[32] Óëñàí áààòàð õî òû í àðäû í äåï óòàòóóäû í õóðëû í ã¿éöýòãýõ çàõèðãààí û çàõèðàì æ 1993.04.01-í èé º äº ð Äóãààр А53. "Комисс байгуулах тухай", Монгол Улсын Нийслэлийн засаг даргын захирамж. 1995.09.05-ны өдөр Дугаар А/184 "Комисс шинэчлэн байгуулах тухай", Нийслэлийн засаг даргын 1997.11.27-ны өдрийн Дугаар А/242 "Комисс байгуулах тухай" захирамж, Дорнод àéì ãèéí çàñàã äàðãû í çàõèðàì æ 2006.10.06-ны өдөр Дугаар 176. "Комисс томилох тухай", Сүхбаатар дүүргийн засаг даргын çàõèðàì æ 2009.07.02-ны өдөр Дугаар 164. "Комиссын бүрэлдэхүүн батлах тухай" гэх мэт Засаг даргын захирамжаар áàéãóóëëàãäàãàà áàéí à.

áàéõû ã çààæ ºãäºã бөгөөд тогтоол, захирамжаас õàðàõàà äàðààõ ÷èã ¿¿ðýãòýé àæèëëàäàãõ¿ì ¿¿ñ гол төлөв êî ì èññû í á¿ðýëäýõ¿¿í ä áàãòààãäàíà. ¯¿í ä:

- Ñàí õ¿¿, òº ðèéí ñàí ãèéí õýëòñèéí àæèëòàí .
- Í ÿãòëàí áî äî ã÷
- Äýä á¿òýö í èéòèéí àæ àõóé õàðèóöñàí ì ýðãýæèëòýí
- Õº ðº í ãº î ðóóëàëò, î ëî í í èéò õàðèóöñàí ì ýðãýæèëòýí
- Àâòî èí æåí åð
- Òàì ãûí ãàçðûí äàðãà
- Ñòàòèñòèêèéí àëáàí û ì ýðãýæèëòýí
- Áàéãàëü î ð÷í û õÿí àëòûí óëñûí áàéöààã÷ ãýõ ì ýò òº ðº ë á¿ðèéí ì ýðãýæèëèéí õ¿ì ¿¿ñ òóõàé ýä õº ðº í ãº ä ¿í ýëãýý òî ãòî î ãî ãäàíà.

<u>Ï ðàêòèê èêò ýä ç¿éëèéí ¿í ýëãýýã äî î ðõ õ¿ñí ýãò èéí äàãóó òî ãòî î ãî ã</u>

Ýä ç¿éëèéí ¿í ýëãýý

ä/ä	Ýä ç¿éëèéí í ýð	×àí àð áàéäëû í òî äî ðõî éëî ëò	¯í ýëãýý			Òàéëáàð
			Õî õèðî ã÷èéí	Ø àëãààæ áóé ãàçðû í	¯í ýëãýýí èé êî ì èññû í	

Шàëãààæ áóé ãàçðû í ¿í ýëãýýí èé êî ì èññû í ¿í ýëãýýí ¿¿ä ººð ººð áайдаг ба øèéäâýð ãàðãàõ ýðõ á¿õèé áàéãóóëëàãà, àëáàí òóøààëòàí í ü зөвхөн ¿í ýëãýýí èé êî ì èññû í ¿í èéã øèéäâýðëýõ ¿í äýñëýë áî ëãî äî ã áàéí à. Ï ðàêòèêò ýä ç¿éëä ¿í ýëãýý òî ãòî î ëãî õäî î õýðýã á¿ðòãýã÷, ì ºðäº í áàéöààã÷ í ü ÿì àð í ýãýí òî ãòî î ë, албан бичиг үйлдэлгүйгээр "үнийн комисс"-ò øóóä àâàà÷èí ºãч ãàðû í ¿ñýã çóðóóëàí áàòàëãààæóóëæ àâàõ ÿâäàë ýëáýã òî õèî ëäî ã. Èéì ýýñ ¿í ýëãýý òî ãòî î æ áóé õ¿ì ¿¿ñò ÿì àð í ýãýí байдлаар худал үнэлгээ тогтоох, õóóðì àã ¿éë àæèëëàãàà ÿâóóëсан байхыг үгүйсгэх аргагүй бөгөөд тэдэнд үүнийх нь òºëºº õ¿ëýýëãýõ õàðèóöëàãà áàéäàãã¿é. Ýä ç¿éëä ¿í ýëãýý òî ãòî î õ ÿâääë í ü äýýð äóðüäñàí ààð øèéí æëýõ óõààí û í àðèéí ì ýäëýã øààðäñàí àæèëëàãàà áº ãººä ¿¿í èéã òóñãàé ì ýäëýã ýçýì øñýí , ì ýðãýæèëèéí õ¿í ýýð ã¿éöýòãýë¿¿ëýõ ¸ñòî é. Òýãæ áàéæ áî äèò, çº â ¿í ýëãýý ãàðàõ ó÷èðòàé.

Àæ àõóéí ¿éë àæèëëàãààí û òóñãàé çºâøººðëèéí òóõàé õóóëüä çààñí ààð ýä õº ðº í ãº ä ¿í ý òî ãòî î õî î ä òóñãàé çºâøººðëèéí ýðõ àâàõ ¸ñòî é. Ãýòýë çàñàã äàðãû í äýðãýäýõ ¿í èéí êî ì èññ í ü ýí ý øààðäëàãûã õàí ãàäàã¿é, øóóä òî ì èëî ãäñî í áàéäàã áà ýí ý í ü õóóëèéãì àø á¿ä¿¿ãýýð ç º ð÷èæ áуйн илрэл þ ì .

Ýä õº ðº í ãèéí ¿í ýëãýýã ÿì àð áàéãóóëëàãà õýðõýí òî ãòî î æ áóé òàëààð äýýð äóðüäëàà. Õàðèí òóõàéëñàí í ýãõº ðº í ãº ä õýðõýí ¿í ý òî ãòî î ãî î áî ëî õ ãàâ÷ ¿çвэл:.

Òàâàí òî ëãî é ì àë áî ë ì àí àé óëñû í í èéãýì , ýäèéí çàñàã, àðä èðãýäèéí àì üæèðãààí ä õàì ãèéí ãî ë ÷óõàë í ºëºº ¿ç¿¿ëäýã õº ëºº õ ýä õº ðº í ãº áèëýý. Ì î í ãî ë óëñû í àëü ÷ ºí öºã áóëàí ä òàâàí òî ëãî é ì àëû ã ì àëëàæ, ì àõ ñ¿¿, ò¿¿õèé ýäèéã í ü àøèãëàí àì üäàð÷ áàéí à. Хºäºº î ðî í í óòàãò àæèëëà¿éëäýë, ÿàóóðàë ýëáýã áàéäàã òóë çàðèì õ¿ì ¿¿ñ õÿëáàð àðãààð ì ºí ãº î ëî õ çî ðèëãî î ð ì àë õóëãàéëàõ ÿâäàë элбэг áàéäàã. Ýí ý í ü ì àëû ã áýë÷ýýðýýñ õóëãàéëàõàà õÿëáàð ì ºí àðèëæèæ áî ðëóóëàõàà òºâºãã¿é áàéäàãòàé õî ëáî î òî é áàéäàã áàæ. Ýí ý óòãààðàà òàâàí òî ëãî é ì àë í ü Ì î í ãî ë óëñû í Ýð¿¿ãèéí õóóëèéí òóñãàé àí ãèä ãýì ò õýðãèéí òýð äóí äàà ºì ÷èéí õ ýðõèéí ýñðýãýì ò õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòºõ í ü ýëáýã áàéäàã.

Èéì ä àëèâàà ãýì ò õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòñºí òàâàí òî ëãî é ì àëû í ¿í ýëãýýã õýðõýí òî ãòî î æ áóé òàëààð àâ÷ ¿çüå.

Ï ðàêòèêò õýðýã á¿ðòãýã÷, ì ºðäºí ááéöààã÷ í ü òóõàéí õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòºí ì àëûí í ýð òº ðºë, í àñ õ¿éñèéã áè÷ýýä ¿í ý òî ãòî î õ êî ì èññò õ¿ð㿿ëýýã ¯í ý òî ãòî î õ êî ì èññ ò¿¿í èéã õ¿ëýýæ àâààä òóõàéí ãýì ò õýðýã í ü àëü ñóì àнä ¿éëäýãäñýí ýýñ õàì ààð÷ ÿëãàì æòàé ¿í ýëäýã ááéí à. Өº ðºº ð õýëáýë ñóì äûí Èðãýäèéí тº ëºº ëº ã÷äèéí хóðàë í ü æèë á¿ð ºº ðèéí í óòàã äýâñãýð äýõ ì àëûí æèø èã ¿í ýëãýýã баталдаг бөгөөд “үнийн комисс” тэр жишиг үнийг нь баримтлан хийсвэрээр үнэ тогтоодог. Энэ нь эд хөрөнгөд үнэ тогтоохдоо “Зах зээлийн дундаж ханшиéã áàðèì òàëí à” гэсэн зарчмыг зөрчиж буй явдал юм. Жишээлбэл хохирогчоос хурдан удмын угшилтай гэх тайлбарыг үндэслэн үнийн комиссоос тухайн морийг 85 сая төгрөгөөр үнэлснийг хэргийн яллагдагч хүлээн зөвшөөрөх гомдол гаргаж улмаар уг адууг хөрөнгийн үнэлгээний эрх бүхий байгууллагаар үнэлүүлэхэд 9 сая төгрөгөөр үнэлсэн байдаг. Уг ¿í ýëãýýã õàðàõàä õî î ðî í äî î ýðõ çº ð¿¿òýé áº ãº º ä хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч чухам аль үнийг баримтлан хэргийг шийдвэрлэх вэ гэдэг эргэлзээтэй нөхцөл байдал бий болж байна.

Мөн нэг аймгийн өөр өөр cóì äàä ààäóóí û ¿í èéã ì àø èõ ÿëãààòàéãààð ¿í ýëж байгаа áº ãº º ä ¿¿í èéã ááðèì òëàí ãýì ò õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòºí ààäóóã ¿í ýëñí ýýð òóõàéí ¿éëäýë, ýñ ¿éëäýõ¿éã í ýã ñóì àí ä ãýì ò õýðýãò òî î öî æ í º ãº º ä òî î öî õã¿é áàéõ, ýñõ¿ë í ýã ñóì àí ä ãýì ò õýðãèéí õ¿í äð¿¿ëýõ, î í ö õ¿í äð¿¿ëýõ á¿ðýëäýõ¿¿í âî ëæ ááéõàà í º ãº º ä âî ëî õã¿é ááéõ òî õèî ëäî ë áèé âî ëæ ááéí à. ¯¿í ýýñ ¿çýõýä Ì î í ãî ë yëñûí í ýã àéì ãèéí ñóì á¿ðт ãýì ò õýðãèéí á¿ðýëäýõ¿¿í âî ëî í ç¿éë÷эëèéã ýä õº ðºí ãèéí ¿í ýëãýýí ýýñ õàì ààð÷ ÿëãàì æòàé òî ãòî î õ ÿâààë àëü õýäèéí ýý áèé âî ëæýý.

Èéì ýýñ ýä õº ðºí ãèéí ¿í ýëãýýã çº â, âî äèòî é òî ãòî î ñî í ýñýõýýñ õàì ààð÷ ýåðýã, ñº ðº ã ¿ð äàãààâàð ¿¿ñí ý. Ò¿¿í èé ýåðýã ¿ð äàãààâàð í ü äàðààõ ä÷ õî ëáî ãäî ë î ð èëýðí ý. Ýí ý í ü ãýì ò õýðãèéí çº â ç¿éë÷ëýë õèéõ, ãýì ò õýðýã ¿éëäñýí ýòãýýäýä ÿë çààø óóëàõ ÿâààë ãàðãóóëàõã¿é áº ãº º ä òóõàéí ãýì ò õýðýãò í ü òî õèðñî í øóäàðãà ÿë î í î î õ ¿í äýñëýë áî ëî î . Í º ãº º òýéã¿¿ð ãýì ò õýðãèéí óëì ààñ ýä õº ðºí ãèéí õî õèðî ë õ¿ýýñýí èðãýí èé í ýõýì æëýã÷èä ó÷èðñàí õî õèðëûã ¿í ýí çº âººð õàí ãàæ, ñýæèãòýí , ÿëëàãäàã÷, ø ¿¿ãäýã÷ээс õî õèðî ã÷, èðãýí èé í ýõýì æëýã÷èä ó÷ðóóëñàí ýä õº ðºí ãèéí õî õèðëûã ¿í ýí , çº â õýì æýýãýýð í º õº í òº ëº õº ä ÷èãëýãäэí ý.

Õàðèí ýä õº ðºí ãèéí ¿í ýëãýýã âî äèò ááéäëààñ çº ð¿¿òýé, áóðóó òî ãòî î âî ë òóõàéí ãýì ò õýðãèéí ç¿éë÷ëýëä í ºëºº ëæ óëì ààð èðãýí , í èéãýì ä âî ëî í ñýæèãòýí , ÿëëàãäàã÷, ø ¿¿ãäýã÷èä Ýð¿¿ãèéí âî ëî í ÝÁØ ýðõ ç¿éí ñº ðº ã ¿ð äàãààâàðóóä ¿¿ñí ý. ¯¿í èéã äàðààõ ááéäëààð àí ãèëàí ¿çýõ í ü òî õèðî ì æòî é. ¯¿í ä:

1. Ýð¿¿ãèéí ýðõ ç¿é äýõ ñº ðº ã ¿ð äàãààâàð
2. Ýð¿¿ãèéí бàéöààí шèéòãýõ ýðõ ç¿é äýõ ñº ðº ã ¿ð äàãààâàð.

Ýä õº ðºí ãº ä ¿í ý òî ãòî î ëãî õ àæèëëàãààã õóóëüä í î òëî õ áàðèì òûí ýõ ñóðâàëæ âî ëãî í òóñãàæ ºãº ã¿é áº ãº º ä ò¿¿í èéã õýðõýí õèéõ òàëààðõ æóðì ûã Ýð¿¿ãèéí бàéöààí шèéòãýõ õóóëьä çààæ ºãº ã¿é òóë ïðàêòèêò ÿâóóëæ áóé óã àæèëëàãàà í ü õóóëü áóñ þì . ª ðº º ð õýëáýë, ãýì ò õýðãèéí óëì ààñ ó÷èðñàí ýä õº ðºí ãº ä Çàñàã даргын тамгын газрын дэргэдэх “Үнэлгээний комисс”-î î ð ¿í ý òî ãòî î ëãî æ áóé àæèëëàãàà í ü õóóëüä çààñàí í î òëî õ áàðèì òûã óóãèóóëàõ àæèëëàãàà áèø òóë í î òëî õ ÷àäâàðàà àëäàõ þì .

Ýð¿¿ãèéí õóóëèéí òóñãàé àí ãèä çààãäñàí ýä õº ðºí ãèéí õî õèðëûí õýì æýý øààðäëàãà ì àòåðèàëëàã á¿ðýëäýõ¿¿í òýé ãýì ò õýðãèéí òî î , ò¿¿í èé Ì î í ãî ë óëñûí õýì æýýí ä á¿ðòãýãäñýí í èéò ãýì ò õýðýãò ýçëýõ õóâü çýðãýýñ õàðàõàä ãýì ò õýðãèéí õàëäëàãàä ºðòºí ýä õº ðºí ãº ä ¿í ý òî ãòî î õ àæèëëàãààã ì àø èõýýð õèéõ õóóëü çéí øààðäëàãà àæèãëàãäààæ ááéí à. ¯¿í èéã äàãààä õº ðºí ãèéí ¿í ýëãýýã âî äèò áóñ áóðóó òî ãòî î ñí î î ð Ýð¿¿ãèéí âî ëî í Ýð¿¿ãèéí Áàéöààí Øèéòãýõ ýðõ ç¿éí î ëî н ñº ðº ã ¿ð äàãààâàð ¿¿ñäýã áº ãº º ä í ýã ¿í ýëãýýí èé öààí à ñýæèãòýí , ÿëëàãäàã÷, ø ¿¿ãäýã÷, õî õèðî ã÷, èðãýí èé í ýõýì æëýã÷, èðãýí èé õàðèóöàã÷ âî ëî í òýäãýýðèéí ãýð á¿ëèéí ýðõ

àøèãÿâæ áàéäàã òóë ýíýõ¿¿ ¿íý òîãòîîõ àæèëëàãààã õóóëèéí äàãóó òóñãàé çºâøººðºë àâñàí ìýðãýæëèéí áàéãóóëëàãà, èðãýä õèéæ áàéõ íü áîäèò ¿íý òîãòîîõ íºõöºë á¿ðäýõ þì.

Ãýâ÷ ìàíàé ºíºº ãèéí ïðàêòèê ãýìò õýðãèéí õàëäëàãàà ºðòñºí ýä õºðºíãªä ¿íý òîãòîîæ áóé áàéäëààñ õàðàõàä çºð÷èë, äóòàãäëóóä èõýýð ãàð÷ áàéíà. Ýíýõ¿¿ çºð÷èë, äóòàãäëûã àðèëãàæ ¿íý òîãòîîõ àæèëëàãààã çºâ, øóäàðãà, áîäèòîé ÿâóóëàõ шаардлага зайлшгүй бий болоод байна. Иймд дараахь асуудлуудыг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

1. Ø¿¿õ øèíæèëãýýíèé ¿íäýñíèé õ¿ðýýëýíãèéí äýðãýä çºâõºí ãýìò õýðãèéí õàëäëàãàà ºðòñºí ýä õºðºíãªä ¿íý òîãòîîäîã ìýðãýæëèéí áàéãóóëëàãûã áàéãóóëàí Ìîíãîë óëñûí àéìàã á¿ðä ñàëáàð íýãæèéãíü áàéãóóëàí àæèëëóóëàõ

2. Хохирлыг тогтоох гол үндэслэл болж буй зүйлсийг хуульчлан тогтоож өгөх {Судалгаанаас үзэхэд үнийн комиссоор үнэлэх үнэлгээнээс гадна татвар гаалийн байцаагчийн акт, Мэргэжлийн хяналтын байцаагчийн акт, зардлын баримтаар тогтоох, байгууллагын дансанд тусгасан үнэлгээ гэх мэт олон зүйлийг эх сурвалж болгож байгаа нь зөв эсэхэд дүгнэлт хийх}

3. Археологийн ховор олдвор, Алмаз гэх мэт эрдэнийн зүйлийг, бугын чив, хүдрийн заар гэх мэт амьтны гаралтай, эрэлт хэрэгцээтэй зүйлийг үнэлэх үнэлгээ байхгүй учраас тухайн амьтны амьд үеийн үнэлгээгээр үнэлдэг байдлыг өөрчлөн бодит байдлаар үнэлэх боломжийг бүрдүүлэх

4. Үнийн комисс болон мэргэжлийн хөрөнгийн үнэлгээний байгууллагаас ижил төрлийн эд хөрөнгийг хэт зөрүүтэй үнэлдгээс хэргийн зүйлчлэлд нөлөөлөхүйц нөхцөл байдал үүсч байгаа тул хууль хэрэгжүүлэгч чухам аль үнэлгээг баримталбал зохихыг нэг мөр болгох,

5. Хохирлын үнэлгээг тогтоож буй дээрх журам, тогтолцооноос гадна хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нар үнэлгээ хийлгэх эд зүйлийн шинж, чанар, эдэлгээ, элэгдлийн байдлыг тогтоох ажиллагаа хийдэггүй нь хохирлын хэмжээг бодитой, зөв тогтооход нөлөөлж буй хүчин зүйл болдог, мөн ховор, үнэт зүйлс гэх мэтийг үнэлэх аргачлал, үнэлгээ хийх эрх, үүрэг бүхий байгууллага байхгүйгээс зарим төрлийн гэмт хэргийн хохирлын хэмжээг тогтоож чадахгүйд хүрч буй нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны тулгамдсан асуудал болж байна.

Сэлэнгэ аймгийн Прокурорын газрын хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд тавих хяналт хариуцсан хяналтын прокурор А.Ариунзаяа

Í Î Ì Ç¯É

Õóóëü, õóóëü÷èëñàí àêò:

- Çàñàã çàõèðãààíû õàðèóöëàãûí òóõàé õóóëü. 2006 îí
- Èðãýíèé õóóëü. 2002 îí.
- Õ¿¿õäèéí ýðõèéí òóõàé õóóëü 2010 îí
- Ø¿¿õèéí øèéäâýðèéí òóõàé õóóëü 2009 îí
- Ýð¿¿ãèéí õóóëü 2002 îí
- Ýð¿¿ãèéí áàéöààí øèéòãýõ õóóëü 2002 îí

Îëîí óëñûí ãýðýý õýëýëöýýð:

- Нэгдсэн Үндэстний байгууллага. “Гэмт хэрэг болон албан тушаалын байдлаа óðâóóëàí àøèãëàñíû óëìààñ õîõèðîã÷äûí òàëààð õóóëü öààçûí ¿íäñýí тунхаглал” 1985 он

Óëñûí Äýýä Ø¿¿õèéí òîãòîîë, çºâëºìæ:

- ÓÄØ-ийн зөвлөмж. “Эрүүгийн хуулийн “”хор уршиг”, “гэм хор” гэсэн заалтыг зөв хэрэглэх тухай” 2003. 07. 09-íû ºäºð
- ÓÄØ-ийн тогтоол. “Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг aðèëãàõ òàëààðõ ýð¿¿ãèéí áàéöààí øèéòãýõ áîëîí èðãýíèé õóóëèéí çàðèì ç¿éë, çààëòûã ýð¿¿, иргэний шүүн таслах ажиллагаанд хэрэглэх тухай” 2009.05.22. Дугаар 15
- Улсын Дээд Шүүхийн тогтоол. ”Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах òóõàé õóóëèéã ø¿¿õèéí ïðàêòèкт хэрэглэх тухай” 2008.03.07-íû ºäºð. Äóãààð 10
- Улсын Дээд Шүүхийн зөвлөмж “ЭБШ хуулийн 90-ð ç¿éëä çààñàí íîòëîõ баримтын эх сурвалжийг зөв ойлгож, хэрэглэж тухай” 2007.06.21-íû ºäºð.
- Óëñûí Äýýä Ø¿¿õèéí æèëèéí òàéëàí 2007, 2008, 2009 îí.

Íîì çîõèîë, ãàðûí àâëàãà:

- Àìàðáàÿñãàëàí Б, Ýðõýñõóëàí Ж., Ìîíãîë yëñûí Ýð¿¿ãèéí бàéöààí шèéòãýõ ýðõ ç¿é., ÓÁ., 2007 îí
- Áàòçîðèã Г., Ãýìò õýðãèéí íîòëîãîîíû åðºíõèé îíîë., ÓÁ., 2002 îí
- Áàÿðñàéõàí Б., Ìîíãîë óëñûí õóóëü òîãòîîìæèéí õºãæëèéí ò¿¿õýí òîâ÷îîí., ÓÁ., 2008 îí

- ÁÍ Ì ÀÓ. Õóóëü, çàðëèã, òî ãòî î ëû í ýì õòàÿë. ÓÁ 1975 î í .
- ÁÍ Ì ÀÓ. Õóóëü, çàðëèã, òî ãòî î ëû í ýì õòàÿë. ÓÁ 1978 î í
- ÁÍ Ì ÀÓ-û í õóóëü òî ãòî î ì æийí ñèñòåì ÷èëñýí ýì õòàÿë-1
- Ж.Бямбаа. "Монгол Улсын Эрүүгийн Байцаан Шийтгэх Эрх Зүйн үндсэн асуудлууд" УБ хот 2008 он
- Б.Галдаа. "Монгол Улсын нотолгооны эрх зүйн үндсэн асуудал" УБ хот 2001 î í
- Ò.Ì º í õæàðãàë. Èðãýí èé ýðõ ç¿é /òóñãàé àí ãè/. ÓÁ õî ò, 1997î í
- Монгол улсын дээд шүүх. "Монгол улсын дээд шүүхийн тогтоолуудын эмхтгэл" ÓÁ õî ò 1999 î í
- Монгол улсын дээд шүүх. "Монгол улсын дээд шүүхийн тогтоолуудын эмхтгэл" ÓÁ õî ò 2001 î í
- Ì î í ãî ë óëñûí ñàí ãèéí ÿàì . Õº ðº í ãèéí ¿í ýëãýýí èé àðãà õàí äëàãà. 2010 î í .
- С.Нарангэрэл. "Эрх зүйн эх толь бичиг" анхны хэвлэл. УБ хот 2007 он
- С.Нарангэрэл. "Монгол Улсын Эрүүгийн Эрх Зүй". Ерөнхий анги. УБ хот 1999 он.
- Ä.Í àðàí ÷èì ýã Èðãýí èé ýðõ ç¿éí ¿í äñýí àñóóäàë. ÓÁ õî ò, 1999 î í
- Î ëî í óëñûí ¿í ýëãýýí èé ñòàí äàðò. 7 äàõü õýâëýë ÓÁ õî ò 2005 î í .
- Сангийн яам. "Хөрөнгийн үнэлгээний тусгай зөвшөөрөлтэй иргэн, аж ахуйн нэгжийн тухай мэдээлэл" 2008 он.
- Õàì òûí á¿òýýл. "Монгол Улсын Эрүүгийн Байцаан Шийтгэх хуулийн тайлбар" ÓÁ õî ò 2003 î í
- Хууль зүй дотоод хэргийн яам, Шүүх эрх мэдлийн шинэтгэл төсөл. "Эрүүгийн эрх зүйн гарын авлага" УБ хот 2007 он
- Хууль зүйн үндэсний төв. USAID, "Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол" УÁ õî ò 2008 î í
- Я.Цэвэл. "Монгол хэлний товч тайлбар толь" УБ хот. 1966 он
- Г.Цэрэндагва. "Хөрөнгийн үнэлгээний эдийн засаг". УБ хот 2002 он

Çàñàã äàðãûí çàõèðàì æ, ÈÒÕ-û í òî ãòî î ë:

- Óëààí áààòàð õî òûí àðäûí äåï óòàòóóäûí õóðëûí ã¿éöýòãýõ çàõèðãààí û çàõèðàì æ 1993.04.01-ний өдөр Дугаар А53. "Комисс байгуулах тухай"
- Ì î í ãî ë Óëñûí Í èéñëýëèéí çàñàã äàðãûí çàõèðàì æ 1995.09.05-í û º äº ð Дугаар А/184 "Комисс шинэчлэн байгуулах тухай"

- Íèéñëýëèéí çàñàã äàðãûí çàõèðàìæ 1997.11.27-íû ºäðèéí Äóãààð À/242 “Комисс байгуулах тухай” Нийслэлийн засаг даргын 2000 оны Б-69 ä¿ãýýð çàõèðàìæ
- Äîðíîä àéìãèéí çàñàã äàðãûí çàõèðàìæ 2006.10.06-íû ºäºð Äóãààð 176. “Комисс томилох тухай”
- Ñ¿õáààòàð ä¿¿ðãèéí çàñàã äàðãûí çàõèðàìæ 2009.07.02-íû ºäºð Äóãààð 164. “Комиссын бүрэлдэхүүн батлах тухай”
- ÁÃÄ-èéí ÈÒÕ-ын Тэргүүлэгчдийн тогтоол. “2002.05.27-íû ºäðèéí 42-ð Дүүргийн үнэ тогтоох комисс батлах тухай”